

C. A. Kugel, O. M. Nikandrov: *Molodyje inženery*, Moskva 1971.

Práce dvou leningradských sociologů, jež nese podtitul „Sociologické problémy inženýrské profese“, vyšla v moskevském nakladatelství Mysl v edici Sociologie a život. Jádrem knihy je závěrečná zpráva o sociologickém výzkumu mladých inženýrů z leningradských závodů. Kugel a Nikandrov nás tu seznamují s výsledky longitudálního šetření (přesněji řečeno s výsledky sady šetření), jež probíhaly v poměrně dlouhém období (podle sdělení autorů 6 až 7 let) od roku 1965. Rozsáhlý výzkum zachytil postoje zhruba šesti tisíc mladých inženýrů. Základním materiálem analýzy byly odpovědi inženýrů s praxí do pěti let, ale v sadě šetření byly i výzkumy inženýrů starších, s praxí více než desetiletou, a také inženýrsko-technických pracovníků bez ohledu na úroveň jejich vzdělání, výzkum vědecky pracujících techniků a jiné. Celý vzorek byl šetřen technikou standardizovaného dotazování s otevřenými a zavřenými otázkami (s výraznou převahou zavřených otázek; u otevřených otázek se počet těch, kteří se vyhnuli odpovědi zvyšoval dvakrát až třikrát). Otázky byly aplikovány jako anonymní rozdávány a sbíraný dotazník, k vzorku se dospělo podle sdělení autorů stratifikovaným záměrným výběrem závodů a pak šetřením v úplné definované populaci vybraného závodu. Kniha bohužel necituje aplikovaný dotazník, ani neudává podrobnosti o způsobu výběru, míře návratnosti a ostatní technické informace, jež by hlouběji interesovaného čtenáře jistě zajímaly.

To, že jádrem knihy je závěrečná zpráva z hromadného sociologického šetření ovšem neznamena, že kniha neusiluje o teoretické zdůvodnění svých východisek. Vedle vlastních výzkumných výsledků je velmi zajímavý například teoretický rozbor postavení inženýrů jako profesionálně-sociální skupiny sovětské společnosti. Autoři uvažují v širších souvislostech o charakteristikách inteligence jako sociální vrstvy a odvolávají se tu na Rutkevičovu definici.¹ Zdůrazňují však v definování inteligence nutnost brát zřetel i na sociálně-psychologické charakteristiky, „schopnost samostatně myslet, vysokou kulturní úroveň, široký odborný rozhled a politickou aktivitu“. V tomto smyslu, upozorňují autoři, termíny „specialisté“ a „inteligence“ se nekryjí: dá se sice předpokládat, že u lidí s universitním vzděláním je větší předpoklad k dosažení „vysoké kulturní úrovně“, ale nositeli osobnostních charakteristik inteligence mohou být i lidé bez formálního vzdělání. Rozhodující je „rozvinutí intelektuálních, sociálně-politických, mravních kvalit osobnosti“.

Autoři také jasně formulují svá metodologická východiska: celý jejich výzkum vycházel z úsilí o aplikaci moderních metod systémového přístupu ke společenské skutečnosti a opíral se o předpoklad strukturální determinovanosti sociálních jevů. Kládí velký důraz na výzkum motivace a postojových syndromů; autoři tu stavějí zejména na práci, kterou v oblasti sociologie osobnosti a sociologie práce vykonali I. S. Kon a zejména A. Zdravomyslov, V. Rožin a V. A. Jadov. Zaměřují se na zkoumání změn v charakteru práce v procesu vědeckotechnické revoluce, na otázky připravenosti inženýrů pro jejich profesi, na složitou problematiku adaptace mladých inženýrů, analyzují faktory jejich postoje k práci a spokojenosti v práci a dotýkají se otázkou po profesionálních plánech inženýrů i profesionální mobility. Kládou si takové otázky jako: zvyšuje se dnes anebo upadá prestiž inženýrských profesí? Jaké jsou charakteristické rysy osobnosti sovětského inženýra? Které staré tradice si uchovávali sovětsští inženýři a jaké nové tradice se objevily?

Prezentace empirických výsledků se opírá o statistické zpracování získaných dat, jež muselo být velmi pracné, i když uvážíme poměrně dlouhou dobu trvání výzkumu. Kniha přináší vesměs výsledky třídění prvního a někde i druhého stupně; z ordinálních proměnných jsou často počítány indexy a i nominální proměnné jsou prezentovány ve spojnicových grafech. Autoři s velkou pečlivostí uvádějí vzorce všech použitých algoritmů, také citace je zevrubná a přesná; náročnému čtenáři bude chybět závěrečný seznam použité literatury a jistě bychom uvítali u takové publikace i věcný a autorský index.

Jako celek nám kniha otevírá objevný pohled na zkoumanou problematiku a je pěknou ukázkou úrovně, dosažené sovětskou empirickou sociologií na poli konkrétních výzkumů sociálně potřebné problematiky. Důraz, který kladou sovětsští autoři

¹ Srovnej o tom recenzi Rutkevičovy práce v tomto čísle Sborníku.

na poznání sociálních změn, spojených s nastupující vědeckotechnickou revolucí, může být pro naši sociologii příkladem.

Ivo Možný

M. N. Rutkevič, F. R. Filipov: *Socialnyje peremeščenija*. Moskva 1970.

Monografie „Sociální přesuny“ je významným dílem marxistické sociologie a ve zvolené oblasti ji budeme radit k zakladatelským pracem, které jsou dlouho citovány. Její autoři Michail Nikolajevič Rutkevič a Fridrich Rafailovič Filipov patří mezi nejméně významnější sovětské sociology. Mají za sebou řadu prací, věnovaných teorii sociálních struktur socialistické společnosti a problematice tříd, sociálních vrstev a skupin.¹ N. N. Rutkevič už řadu let soustřeďuje svou pozornost především k objasnění otázky strání třídních rozdílů a místa inteligence v sociální struktuře sovětské společnosti.²

V úvodní části knihy usilují autoři o nalezení a formulování výchozích metodologických předpokladů ke zkoumání sociální mobility. Podávají zaslíbený přehled po širokém okruhu moderní sociologické literatury k dané problematice. Podrobují kritické analýze příslušný konceptuální systém, jak byl vypracován a je prezentován v sociologické literatuře, počínaje pionýrskou prací P. Sorokina, přes dnes už také klasickou práci Lipseta a Bendixe po pojetí Parsonsovo, Dahrendorfovo a některé koncepce sociální mobility spojené s konkrétními výzkumy. Odmítají ideologický nános na používaných termínech a poukazují na ty, které mohou mít po kritickém přehodnocení heuristickou hodnotu i v marxistické sociologii. Seznamují čtenáře také s vypracovanými technikami výzkumů sociální mobility a rozpracovaným matematickým aparátem, s jehož pomocí je možno podat kvantitativní charakteristiku procesů sociálních přesunů. V této souvislosti uvádějí autoři zejména některé vzorce pro měření mobility od skandinávského sociologa K. Svalastogy. Informují zevrubně i o mobilních výzkumech a teoretických pracích sociologů z lidově demokratických zemí, zvláště o výzkumech a studiích polských (Szczepański, Sarapata, Weselowski) a všimají si podrobně i prací autorů sovětských, které se tak či onak dotýkají problematiky sociálních přesunů a metody jejich studia. Základní metodologické východisko autorů je tak formulováno v zásadní kritické polemice s koncepcemi buržoazních sociologů i v informované konfrontaci názorů autorů s názory příslušné marxistické sociologické produkce, zejména sovětské.

Položení a řešení konceptuálních otázek je pro autory nutným předpokladem k vlastní analýze sociálních přesunů v současně sovětské společnosti, které věnují ve své knize hlavní místo. Vycházejí z faktu, že v této oblasti ještě nebylo sovětskou sociologií příliš vykonáno. Dva základní předpoklady rozvoje poznání této sociálně i politicky neobyčejně významné problematiky vidí v 1. teoretickém rozpracování představy o sociální struktuře socialistické společnosti; a současně v 2. konkrétních sociologických výzkumech, jež musejí shromáždit dostatek empirických dat o sociálních přesunech jak na makrostrukturální úrovni celého SSSR, tak ke specifickým otázkám mobility jednotlivých sociálních skupin sovětské společnosti.

Autoři svou knihu sami přispívají k dosažení takto vytýčeného cíle. Přinášejí především cenný příspěvek k rozpracování teorie sociální struktury sovětské společnosti. Ukazují, že současnou strukturu sovětské společnosti možno správně pochopit jen v rámci historického přístupu jako určitý stupeň procesu přeměny třídní antagonistické společnosti v společnost komunistickou. Odmítají názory některých autorů (Vartanov, 1965), že sovětská společnost je beztřídní už dnes. Rozdíl mezi kolchozním rolnictvem a dělnickou třídou stále vystupuje jako rozdíl ve vztahu k výrobním prostředkům; tento rozdíl se pak promítá i do rozdílů ve společenské organizaci práce

¹ Srovnej o tom sborníky *Processy izmenenija socialnoj struktury v sovětskom občestve*, Severdlovsk 1967; *Socialnyje različija i ich pereodolenije*, Sverdlovsk 1969; *Žiznennye plany molodeži*, Sverdlovsk 1966 aj.

² Rutkevič M. N.: Stranije klassovych različij i mesto intelligencii v socialnoj struktuře sovětskogo občestva, *Filosofijskije nauki* č. 5, Moskva 1963; Rutkevič M. N.: O ponjatij intelligencii kak socialnogo sloja socialističeskogo občestva, *Filosofskije nauki* č. 4, Moskva 1966; Rutkevič, M. N.: *V. I. Lenin i problemy razvitiija intelligencii*, referát na VII. světovém sociologickém kongresu, Varna 1970.